

Ádám Attila

A nyitottság elvének érvényesülése a gyakorlatban

A nyitottság gyakorlatban történő érvényesülésével kapcsolatosan a korszerűsítés három területe a következő:

- I. A büntetés-végrehajtás céljának és küldetésének tisztázása
- II. Hazai kapcsolatok
- III. Nemzetközi kapcsolatok

A büntetés-végrehajtás céljának és küldetésének tisztázása

Az Európa Tanács a börtönszabályokra vonatkozó legfontosabb ajánlásának (Az Európai Börtönszabályok) 64. pontja leszögezi, hogy a szabadságvesztés - mint büntetés - nem több mint a szabadság elvonása. A büntetés-végrehajtás célja nem a büntetés, hanem annak végrehajtása. A biztonsági szabályok nem minden esetben differenciálnak megfelelő módon, ennek következtében a büntetés-végrehajtás mégis „büntető” funkciót tölt be. Pl.: Az EVSZ hatálya alatt álló fogvatartottat formaruhában, mozgáskorlátozó eszköz használatával, bilincsben kell külső orvosi vizsgálatra előállítani, holott nem kell tartani szökésétől, sőt ha az intézet úgy dönt, akkor kimaradást is biztosíthat fogvatartott részére, aki ebben az esetben civil ruhát visel. Az ilyen ellentmondások zavaróak, és ésszerűen nehezen magyarázhatók.

A szabadságvesztés büntetés a fogvatartottat elszigeteli a társadalomtól. A büntetés-végrehajtás céljának kell lennie, hogy az elszigetelést a büntetés mértékének megfelelően hajtsa végre (fogvatartott ne szökjön meg), de a cél az is, hogy segítse elő a társadalomba való visszatérést, a reszocializációt. Ez az ellentmondás az egyik alapkérdése minden modern büntetés-végrehajtási rendszernek.

A tendencia az, hogy a büntetés-végrehajtás fokozatosságot vezet be a zárt intézet-től kezdődően a nyitott intézetig. A fokozatosság 5 alapelv tükrében valósul meg:

Normalizáció: a börtön és szabad élet körülményeit a lehető legközelebb kell hozni egymáshoz.

Nyitottság: az egyén elszigetelése csak a társadalomra való veszélyességének arányában szükséges. A bv. intézetnek széles társadalmi kapcsolatokat kell ápolnia (pl. az egyházakkal, az oktatási intézményekkel, a fogvatartottakat támogató civil szervezetekkel).

Felelősség: a fogvatartott aktívan részt vesz a társadalomba történő vissza-integrálásban.

Együttműködés: a fogvatartott önként vesz részt a nevelési programokban.

Individualizáció: a szabadságvesztést differenciáltan és egyéniesítve kell végrehajtani.

A büntetés-végrehajtás személyi állományának fel kell készülnie arra, hogy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező, nyelveket beszélő, rendezett anyagi, családi és társadalmi háttérrel rendelkező fogvatartottakkal is foglalkoznia kell, nem csak az alacsony iskolai végzettségű, esetleg bűnözői életmódot folytató egyénekkel. Jelenleg a nevelési programokból sokszor hiányzik az egyéniesítés, sokszor sablonosak és ebből következően igazságtalanok is, hiszen nem azonos szociális helyzetű, szellemi képességű embereket azonos mércével mérni igazságtalan. Ez nem mindig a nevelők hiányos képezettségének, a feladatra való alkalmatlanságának következménye, hanem a nevelési csoportok nagy létszámának tudható be, illetve megjegyzendő, hogy a büntetés-végrehajtás biztonsági beállítottsága - a nevelést háttérbe szorítva - a mai napig az erő demonstrálására épül.

A „nevelés” kifejezés használata sem indokolt, sőt a fogvatartottak szemszögéből akár sértő is lehet, mivel 18 éven felül - többször bebizonyított tétel szerint - nevelni már nem lehet. Hollandiában látható példa arra, hogy a bv. intézet megállapodást köt a fogvatartottal, melyben figyelembe veszik a fogvatartott igényeit is. Ez a megállapodás jogokat és kötelezettségeket egyaránt ruház a fogvatartottra, és a bv. intézetnek is be kell tartania a megállapodásban vállaltakat. A megállapodás növeli a fogvatartottak felelősségérzetét, megfelelően individualizált és együttműködésen alapul, mely jelentős motivációs erővel is bír.

Jelenleg a befogadás alkalmával – véleményem szerint – nem megfelelő mélységben vizsgáljuk, hogy a fogvatartott miként képzei el a jövőjét a büntetés-végrehajtás keretein belül, s van-e lehetőség arra, hogy képzésben vegyen részt, akár „önszántából”, akár a különböző motivációknak köszönhetően.

A befogadás nem lehet rutin tevékenység, ha komolyan vesszük azt a célt, hogy a fogvatartottat vissza kell vezetni a társadalomba úgy, hogy be tudjon illeszkedni, és a bűnisméltés ne történjen meg. Miután a bűnözés leginkább társadalmi és gazdasági okokra vezethető vissza, a büntetés-végrehajtás csak akkor érheti el a célját, ha nem engedi vissza fogvatartottat abba az élethelyzetbe, melyben elkövette a bűncselekményt. (Erre igen kicsi esély van, hiszen a börtönévek alatt inkább romlik az elítélt társadalmi és gazdasági helyzete.) Szerencsés esetben a fogvatartott önszántából változtat személyiségén, munkaerő-piaci lehetőségén és társadalmi megítélésén, melyhez a lehetőséget és támogatást a büntetés-végrehajtás megadja.

Nem véletlen, hogy az európai gyakorlat az oktatás-képzésen való részvételt preferálja, hiszen a személyiség fejlesztésében nem elsősorban a munkáltatás, hanem a képzés a meghatározó, ezért az oktatásban való részvétel egyenértékű a munkával, azaz a tanulók is „munkavégzőnek” minősülnek.

A csatlakozás következtében a munkaerőpiacon újabb elvárások jelentek meg: nyelvtudás és informatikai ismeretek

A bv. intézeteknek ezekre az igényekre is figyelemmel kell lennie, hiszen a szabandó fogvatartottnak aktív keresőkénti munkába állása kívánatos.

Gyakorlat Európában, hogy a bv. intézetek szoros kapcsolatot ápolnak a munkaügyi központokkal és oktatási intézményekkel, segítik a fogvatartottak munkaerőpiaci elhe-

lyezkedését (pl. felkészítik őket az állásinterjúkra, megtanítják nekik az önéletrajz írásának szabályait).

Az oktatásban való részvétel nem csak a fiatalok számára kell, hogy elérhető legyen, hanem a felnőttek számára is. Az „életen át történő tanulás” kiemelt program a nemzeti fejlesztési tervben, a tudás alapú társadalom kiépítését szintén támogatja az Európai Unió. Ezekben a programokban kívánatos lenne, ha büntetés-végrehajtás is részt tudna venni.

Összefoglalva:

- Befogadáskor fel kellene mérni, hogy a fogvatartott milyen iskolázottsági szintet ért el, és a hiányosságok miként pótolhatók.
- Figyelemmel a fogvatartott biztonsági csoportba sorolására, az elkövetett bűncselekmény súlyára, szociális hátterére és kommunikációs képességeire, a fogvatartás várható időtartamára stb., oktatás-képzési tervet kell kidolgozni.
- Az oktatás-képzési tervben figyelembe kell venni a fogvatartott igényeit is.
- Ha a terv közös megállapodással jön létre, akkor ennek alapján akár formális megállapodás, szerződés köthető.
- A szerződésben meg kell fogalmazni az elvárásokat és a „szerződésszegés” következményeire is utalni kell. (Pl. a fogvatartott vállalja, hogy az oktatásban részt vesz, sikeres vizsgát tesz, e kötelezettség megszegése esetén az oktatás költségét megtéríti)
- A megállapodásnak megfelelő motivációkat is kell tartalmaznia. (Pl. jeles átlag elérése esetén, ha más akadály nem áll fenn, x nap rövidtartamú eltávozást, beszélő hosszabbítást, plusz csomagot, csoportos kimaradást kaphat a fogvatartott.)
- Az EVSZ hatálya alá tartozó fogvatartottak oktatás-képzésben való részvételét úgy kell támogatni, hogy igénybe tudják venni külső oktatási intézmények szolgáltatásait.
- Egyes oktatási programok igénybe vehetők távoktatás formájában, amely módszer igen hatékony a büntetés-végrehajtás zárt körülményei között, illetve az efféle oktatási programok sokszínűsége vonzó lehet a fogvatartottak körében.
- Külön támogatást érdemel a nyelvi és az informatikai képzés, különös tekintettel arra az esetre, ha ez önképzés formájában valósul meg.

Az Európai Unió számos országában sikeresen működnek félig nyitott vagy nyitott intézetek. (pl. Hollandia, Dánia, Finnország, Anglia, Írország). Az EVSZ jelenlegi szabályozása ugyan a jogi alapokat részben megteremti a nyitott intézet működéséhez, de a szabályozás hiányos, és nem eléggé részletes ahhoz, hogy az ilyen típusú intézet megfelelően működhessen. Jelenleg a jogi alapokat a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. biztosítja, amelynek módosítása több ponton szükséges, sőt törvény formájában az újraszabályozás kodifikációjára van szükség.

- A börtön és a fogház fokozat végrehajtási módjainak pontosabb elhatárolására lenne szükség (pl. fogház körletek kialakítása).

- Az 1979. évi 11. tvr. 28/A. §. (2) a) pontja csak a feltételes szabadságra bocsátásig tartó időtartam felének kitöltése után teszi lehetővé az EVSZ-t, az időtartamba csak a foganatba vételt közvetlenül megelőző, megszakítás nélküli előzetesben töltött idő számít be.

Elegendő lenne fogház fokozatban 3 hónap, börtön fokozatban 6 hónap kitöltése, nem számítva az előzetest, mert a 28/A. § (1) bekezdésben foglalt kritériumok alapján, valamint a nevelői vélemény segítségével eldönthető, hogy a fogvatartottnál az EVSZ szabályai alkalmazhatók-e. Pl. az a közúti közlekedési baleset okozásának minősített esetét elkövető fogvatartott, aki rendezett körülmények között él, magatartása kifogás-talan, nem bűnözői életmódot folytatott, 3-6 hónapon belül felterjeszhető lehessen EVSZ-re, és nem kelljen éveket várni, hiszen a büntetés az EVSZ korábbi megadásával is eléri a célját.

Ha a nevelői munka megfelelő, akkor a fogvatartott ügyére vonatkozó iratokból, a környezettanulmányokból, a rendőrségi véleményből és nevelői beszélgetésekből 3-6 hónap alatt reális kép alkotható a megalapozott EVSZ felterjesztésre.

Az EVSZ-es eltávózásoknak időtartamát kívánatos lenne felemelni a 48 órás időtar-tamra – pl. Hollandiában az eltávózások alkalmával bezárják az intézetet –, a normalizáció és a nyitottság elvének betartását, valamint a büntetés-végrehajtás célját (az el-ítelt reintegrálása a társadalomba a legkisebb börtönártalmakkal) segítené, ha az EVSZ-es fogvatartott a hétvégét családja körében tölthetné.

A Bv. tvr. 35. § (5) bekezdés d) pontja szól a fogvatartott levelezésének és telefon-beszélgetésének ellenőrzéséről. Az ellenőrzés biztonsági szempontból szükséges (pl. az intézetbe érkezett levélküldemény tartalmaz-e fém tárgyat, illetve papíron kívül mást). Jogerősen elítelt fogvatartottak esetében a levelezést, illetve a telefonálást célszerűbb lenne szabadabb formában engedélyezni, mivel a büntetés-végrehajtás dolgozói ko-moly mennyiségű munkaidőt töltenek el az ellenőrzés kötelezettségének teljesítése ér-dekében.

A büntetés-végrehajtás egyik fontos feladata, hogy a képzetlen fogvatartottak kép-zés iránti igényének felkeltse, illetve, hogy a meglévő igényt hatékonyan támogassa. E feladatkört tekintve nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy a képzésben való részvétel és a munkavégzés egyenértékű egymással. A tvr. 39. § (4) bekezdésben foglalt felmen-tési lehetőséget kötelezővé lehetne tenni, a fogvatartottakat – a jogszabályban megha-tározott időre – fel kellene menteni a munka alól a vizgára felkészüléshez.

Természetesen nem várható el a büntetés-végrehajtástól, hogy minden fogvatartotti képzési igényt saját forrásából elégítsen ki. A magasabb iskolai végzettséggel rendelke-ző fogvatartottak például igényelhetnek nyelvi képzést, posztgraduális képzést, amit az intézet saját pénzeszközeiből nem tud biztosítani számukra. Az önköltségi alapon törté-nő finanszírozás történhet a fogvatartott keresményéből/letéti pénzéből, pályázati támo-gatásból vagy alapítványi ösztöndíjből.

Az egyik megoldás – amit a kecskeméti bv. intézet „B-C” körletén az angol nyelv oktatása terén már több mint egy éve alkalmazunk sikeresen –, hogy a fogvatartottak megszervezzük önállóan a nyelvi képzésüket. Másik megoldás lehet az, ha a fogvatartot-

tak költségterítéses alapon vesznek részt belső képzéseken (pl. külső nyelvtanár jár be az intézetbe), vagy – az EVSZ-es fogvatartottak esetében – a képzés teljes egészében külső oktatási intézményben zajlik.

A tvr. 41. § szól a jutalmazás feltételeiről és a jutalmazási formákról. A jutalmazás – mint pedagógiai eszköz – az egyik leghatékonyabb, ám jelenlegi formái nem megfelelően differenciáltak, különösen nem azok, amelyek az EVSZ hatálya alatt álló fogvatartottakról szólnak. Hiányzik a jutalmak közül az EVSZ eltávozás, holott ez a jutalom komoly motivációs eszköz lehet.

A kimaradás – mint jutalmazási eszköz – az EVSZ-es fogvatartottak számára akkor lehetne megfelelő jutalom, ha annak feltételei világosak lennének, végrehajtása pedig rugalmas lenne. Pl. kimaradás engedélyezhető lenne jutalomból az EVSZ-es fogvatartott részére napi 4-6 órás időtartamban a bv. intézet székhelyén belül meghatározott céllal (mozi, könyvtár, uszoda, színház), természetesen felügyelet nélkül.

Hazai kapcsolatok

A bv. intézetnek minden esetben a székhelye szerinti közösséggel együtt kell működnie. A büntetés-végrehajtásnak céljainak megvalósítása érdekében a helyi önkormányzati szervekkel, oktató-képző intézményekkel, társadalmi szervezetekkel, alapítványokkal megfelelő és kölcsönösen hasznos kapcsolatot kell ápolnia.

Az oktatási-képzési intézményekkel és a munkaerő piaci résztvevőkkel (pl. munkaügyi központok, képzőközpontok, vállalkozások) való jó kapcsolat a büntetés-végrehajtás céljainak megvalósítása szempontjából elsőrendű követelmény. A bv. intézeteknek meg kell próbálniuk segíteni a fogvatartottak pályaeorientációját, átképzését és munkába állását. Ezt a feladatot csak az említett szervekkel együttműködve lehet megvalósítani.

A csatlakozás után megnyílt pályázati forráslehetőségek elnyerése elsősorban oktatás-képzési intézményekkel együtt lehetséges, sajnos a pályázati kiírások már eleve kizárják az önállóan pályázó bv. intézeteket.

A büntetés-végrehajtás feladata ezen a téren tehát kettős, feltérképezni a potenciális együttműködő partnerek körét, másrészt az elérhető európai uniós forrásokat. Nem lebecsülendő azonban a hazai források igénybevételeének a lehetősége sem: a helyi közösség érdekelt lehet a bv. intézet sikeres működtetésében. Ahhoz, hogy e támogatási forma jól működjön, meg kell még oldani az adományok fogadásának intézményesített formáját.

Az Európai Unióban gyakorlat (pl. Anglia, Finnország), hogy a helyi közösség egyfajta ellenőrző funkciót gyakorol a bv. intézet működése felett, ami nem az állam büntető hatalmának ellenőrzését, hanem a bv. intézet – a fogvatartottak a társadalomba való visszavezetése érdekében tett - lépéseinek felügyeletét jelenti. A helyi közösség például az ún. börtön alapítványon keresztül tudna támogatást és némi befolyást szerezni a bv. intézet számára. A helyi vállalkozások szívesen foglalkoztatnának az adott bv. intézetből szabaduló fogvatartottakat, ha azok a képzettséget megszerezték. Ezért a vállalkozások támogatnák a börtön alapítványt, az alapítvány pedig a bv. intézettel együtt-

működve kiválasztaná azokat a fogvatartottakat, akik hajlandók és képesek is az adott szakmai képzésben sikerrel részt venni. Ily módon az alapítvány vállalná a képzés költségeit, és esetleg ösztöndíjjal támogatná a résztvevőket.

Az alapítványnak módjában állna szociális megfontolásból is támogatást adni a fogvatartottaknak, de magát az intézet egészét is támogathatná tárgyi eszközökkel (oktatási anyagok, számítógépek stb.), illetve bizonyos költségek átvállalásával (nyelvi képzések részbeni vagy teljes egészében történő finanszírozása stb.). Az alapítvány a helyi közösség egyes szolgáltatóival is tudna például szerződést kötni bizonyos szolgáltatók kedvezményes vagy ingyenes igénybevételére (pl. színház-, uszodabérlet).

Nemzetközi kapcsolatok

A csatlakozást követően a nemzetközi kapcsolatépítés lehetősége és igénye is megnőtt. Egyrészt lehetőség van bizonyos európai börtönoktatási projektekhez való csatlakozásra (HOPE), másrészt az e területen dolgozó nemzetközi szervezetekkel (EPEA - Európai Börtönnevelők Egyesülete), az uniótagbeli országok bv. intézeteivel való tapasztalatcserére, együttműködésre, illetve az európai uniós pályázatokon való részvételre más tagállamok oktató-képző-tanácsadó szervezeteivel (eTEN).

A nemzetközi kapcsolatok építésének két alapvető feltétele van: a nyelvtudás és az Internet hatékony használata. A személyi állomány nyelvi képzésének támogatása tehát elengedhetetlenül fontos. Az egyes bv. intézetek honlapjainak megtervezése és működtetése magyar és angol nyelven kiemelkedő fontossággal bíró feladat. („Ami nincs az Interneten, az nem is létezik” – tartja egy mai mondás, s ez alól a bv. intézetek sem kivételek.)